

Шевчук Т.О.,
старший викладач кафедри філології і лінгводидактики

Формування грамотності студентів ВНЗ – майбутніх педагогів

Одне із важливих завдань курсу сучасної української мови з практикумом, що вивчається в ННІ педагогіки, полягає в тому, щоб допомогти студентам, майбутнім учителям початкових класів, оволодіти нормами української літературної мови в її усній і писемній формах, ознайомити їх із тими науковими джерелами, до яких можна звертатися для постійного вдосконалення культури мови, і, звичайно, домогтися високого рівня мовної грамотності. Адже сучасність потребує від спеціаліста з вищою освітою високої культури мовлення, а обов'язковими елементами її є бездоганна грамотність – володіння граматичними основами писемної форми літературної мови.

Правопис кожної мови, як відомо, складається з трьох підсистем: графіки, орфографії та пунктуації. Орфографія (від грец. *orthos* – правильний, прямий і *grapho* – пишу) – це система загальноприйнятих правил, що визначають способи передачі мови в писемній формі. Як синонім орфографії вживається термін правопис. Однак цей термін має ширше значення, тому що включає в себе й пунктуацію (від лат. *punctum* – крапка) – систему правил про постановку розділових знаків у письмовому тексті, також і самі розділові знаки, які служать для членування письмового тексту та його графічної організації. Безперечно, студент – майбутній учитель – повинен глибоко опанувати орфографічні та пунктуаційні правила. І завдання викладача – допомогти йому в цьому.

Наведемо зразки роботи по вдосконаленню орфографічних та пунктуаційних навичок студентів – майбутніх учителів початкових класів – на заняттях із сучасної української мови з практикумом.

Так, під час вивчення теми "Правопис складних слів" пропонуємо студентам такі види робіт:

1. Словниковий диктант.

Правильно запишіть слова, поясніть їх правопис: *світловолодікарня, веломотоспорт, нашвидкуруч, всесвітньо-історичний, авіарейс, норд-ост, хлопець-богатыр, матеріально-технічний, воєнно-стратегічний, великий-превеликий, не сьогодні-завтра, червоногарячий, трудовдень, багатомільярдний, раз у раз, ні з ким, абиякий.*

2. Від поданих пар слів утворіть складні слова, запишіть їх, обґрунтуйте написання.

Іменники: *сам, ходити; пів, місяць; напів, автомат; купівля, продаж; лікар, еколог; Лисичка, Сестричка; віце, президент; зірвати, голова; ліс, сплавляти; прем'єр, міністр; екс, чемпіон; десять, рік.*

Прикметники: *південний, західний; одинадцять, рік; північний, слов'янський; легкий, атлетика; правий, берег; західний, слов'яни; плоский,*

опуклий; літературний, художній; історичний, культурний; гіркуватий, солоний; червоний, зелений, синій; соціальний, екологічний, господарський; контрольний, вимірвальний.

3. Чому слова військово-морський, воєнно-стратегічний пишуться через дефіс, а військовозобов'язаний і військовополонений – разом?

4. Запишіть слова відповідно до правил написання, поділяючи їх на групи: а) слова, які пишуться разом; б) слова, які пишуться через дефіс; в) слова, які пишуться окремо. Сформулюйте орфографічні правила.

Мало/вживаний, льон/довгунець, зроду/віку, двох/сотий, тьмяно/синій, зелено/листяний, загально/відомий, дво/томний, тільки/що, скажи/но, за/те, теле/фоно/грама, студ/містечко, начеб/то, коли/небудь, біло/чорно/вишневий, червоно/щокій, пів/Житомира, вельми/шановний, чорно/смородиновий, сам/на/сам, по/правді, на/око, ходив/би, все/ж/таки, скажіть/бо, мати/ї/мачуха, м'ясо/заготівельний, середньо/вічний, пліч/о/пліч, пост/фактум, пів/Миргорода, бор/машина, вічно/зелений, синьо/окий, далеко/східний, зробіть/трава, казна/чим, до/вподоб.

5. Складіть самостійно речення з поданими словами, поясніть їх правопис: *втім, в тім; нащо, на що; убік, у бік; щоб, що б; всередині, в середині; вперше, в перше; востаннє, в останнє; зате, за те.*

6. Тест "Правопис складних слів".

1. Складні слова з частинами авіа-, геліо-, гідро-, електро-, квазі-, макро-, метео-, мікро-, моно-, палео-, рентгено-, соціо- пишуться:

а) окремо; б) разом; в) через дефіс.

2. Чи правильним є твердження "Якщо узгоджуваний іменник, що має атрибутивне значення, виступає в ролі прикладки в постпозиції, він приєднується до пояснюваного іменника дефісом":

а) так; б) ні.

3. Складні прикметники легко/атлетичний, мовно/стильовий, народно/господарський, східно/слов'янський, народно/поетичний, синьо/окий, ліво/бережний, північно/український, вузько/діалектний, червоно/бокий пишуться:

а) через дефіс; б) разом.

4. Прислівники всього/на/всього, денсь/не/десь, коли/не/коли, будь/що/будь, віч/на/віч, пліч/о/пліч, хоч/не/хоч, як/не/як пишуться:

а) через дефіс; б) окремо; в) через два дефіси.

5. Чи правильним є твердження "Складні іменники, утворені з дієслова в наказовому способі та іменника, пишуться через дефіс":

а) так; б) ні.

6. У якому рядку всі слова написані правильно?

1. *Сапун-гора, красуня дівчина, з давніх давен, максі-спідниця, зірвіголова.*

2. *Художник-пейзажист, казна-що, будь на чому, контрольновимірювальний, лінгвостилістичні.*

3. *Поперечношліфувальний, перекотиполе, шістдесятип'ятимільйонний, раз по раз, льон довгунець.*

4. *П'ятсоттридцятитисячний, пів-яблука, до побачення, підтюццем, милий-премилий.*

5. *Напів-сон, історико-культурний, військовозобов'язаний, червоно-зелено-синій, пройдисвіт.*

7. У якому рядку допущено помилку в правописі прийменників?

1. *Із-за, попід, відповідно до, з-посеред, заради.*

2. *Згідно з, посеред, поміж, внаслідок, з-проміж.*

3. *Що ж до, задля, наприкінці, з-перед, поперед.*

4. *З-поза, не зважаючи на, назустріч, услід, побіля.*

5. *З-під, попри, в результаті, вповдовж, окрім.*

8. Складні порядкові числівники, останнім компонентом яких є - сотий, -тисячний, -мільйонний, -мільярдний, пишуться:

а) разом; б) окремо; в) через дефіс.

9. Прислівники, утворені від більшості відносних прикметників, як правило, зберігають на собі логічний наголос і не зливаються в одне слово з наступним прикметником або дієприкметником:

а) так; б) ні.

10. Слова зроду/віку, батько/мати, чудовий/пречудовий, повік/віки, сила/силенна, з діда/прадіда, часто/густо, більш/менш, видимо/невидимо пишуться:

а) окремо; б) через дефіс.

11. У реченні "Вивчи байку напам'ять" слово напам'ять є:

а) прислівником, утвореним поєднанням іменника з прийменником, тому пишеться разом;

б) іменником з прийменником, тому пишеться окремо.

Цілеспрямовану роботу проводимо також і під час вивчення пунктуації. Однією зі складних тем є вивчення розділових знаків у складному реченні. Наведемо зразки роботи під час вивчення теми "Розділові знаки у безсполучниковому складному реченні".

1. Проілюструйте реченнями із вправи відповідні правила про розділові знаки у безсполучниковому складному реченні, вкажіть на можливу їхню варіативність в окремих реченнях.

1. *Не гинуть квіти від морозу, не в'януть в спеку в вітрі літ: їх материнки живлять сльози – росою падають на цвіт (Ф. Карпенко).*

2. *Світає – тане морок в небосхилі. Світає – тане сутінь на землі*

(М. Сингаївський). 3. Мабуть, у кожного так буває: часто у місті село мені сниться (М. Сингаївський). 4. Раптом моє серце тенькнуло, опустилось трохи вниз і радісно завмерло: невдалік од отруйного стебла воронячого ока красовито стоять два близнюки – червоноголові (М. Стельмах). 5. Стоїть на подвір'ї жито в снопах, сплять чорнобривці, сплять горобці у стрісі, спить і лелека на одній нозі (М. Вінграновський). 6. Землі кланяйся низько – до хліба будеш близько (Н. тв.). 7. Вітер дихне – пшениці ворухнуться розкішні, вусом шелесне ячмінь (П. Дорошко). 8. То ж дикий терен, при дорозі зростивши листячко лапате, почав під каменем суворим гаряче місце колупати; скрутивши пружно стебла гнучкі, він ліз, він рив, забувши втому (А. Малишко). 9. Переконатися пора: зробивши зло – не жди добра (Д. Білоус). 10. Ти посадиш деревину – знадобиться у віках (М. Рильський).

2. Поясніть розділові знаки у безсполучникових реченнях; простежте, як впливають розділові знаки на інтонаційне звучання речення і на смислові відношення між його частинами, а також навпаки – як впливає інтонування речення на його розділові знаки. Де можна, замініть розділові знаки; простежте, як змінюються інтонування та змістові відношення між предикативними частинами складного безсполучникового речення.

1. На Балатоні осінь золота, пливе в повітрі сива павутина. Пишу тобі до Києва листа, слова мені нашіптує калина (М. Луків). 2. Помагай старим: доведеться й тобі бути таким (Н. тв.). 3. Жива водиця всохнуть не дає: зніма утому, в спеку – прохолодить (В. Крищенко). 4. Мамо. Матінко. Материнко. За міжгір'ями, за синім льоном виростають антонівки струнко та гінко, дуби осипаються з першим громом (М. Сингаївський). 5. Неначе з-за темних садів, а може, з-за самої Росави чула свій голос, голос молоді матері-вдови: е-е-люлі, буде рости – не болітиме, на серденько не кволітиме... Роса впаде – накриє, сонце зійде – теплом огорне, стане вітерець – заколише, прилетить соловей – звеселить душу (В. Логвиненко). 6. Кинь ячмінь у болото – вбере тебе в золото (Н. тв.). 7. Хай буде так: пізнавши будень, у праці радісно зростем! (О. Влецько). 8. Стріну ж я калину, небо те безкрає – цілий день сопілка в моїм серці грає (А. Малишко). 9. Кругом так молоді, яскраво – каштани в Києві цвітуть (М. Комісарова). 10. Ми відступали довго в Чорнолісся, від Батьківщини ми не відступали (П. Воронько). 11. Мокрі, стомлені, але радісно усміхнені, ми входимо в ліс, бредемо струмком і вражено зупиняємось прямо в розбурханій воді: напроти нас, за галявиною, веселка порозвішувала усі свої стрічки (М. Стельмах).

3. Доповніть прислів'я та приказки усіма відомими вам варіантами. Поясніть розділові знаки між предикативними частинами безсполучникових складних речень. Наведіть кілька своїх прислів'їв чи приказок.

1. Казав овес: сій мене в болото - ... . 2. Сій вчасно - ... . 3. Шануй батька й неньку, ... 4. Не плюй у криницю, ... 5. Слово до слова - ... . 6. У дитини заболить пальчик - ... . 7. Все добро переймай, ... 8. Хочеш їсти калачі - ... . 9. Не вчи щуку плавати: ... . 10. Ми з тобою, як риба з водою: ....

4. Поставте розділові знаки у безсполучникових реченнях; обґрунтуйте їх. Знайдіть речення, в яких можливі варіанти у постановці розділових знаків.

1. *Грає хлопець чорнобривий мліє даль від звуків тих (В. Сосюра).*
2. *Поглянув на березограй аж серце завмирає (Д. Луценко).* 3. *Приїхали до лісу зійшло сонце (Г. Тютюнник).* 4. *Помітивши у дзьобах морських чайок стеблинки одразу збагнув чайки почали гніздитися (М. Яненко).* 5. *Ми синенькі як дзвіночки нас сокирками зовуть (К. Перелісна).* 6. *На білу гречку впали роси веселі бджоли одгули замовкло поле стоголосе в обіймах золотої мли (М. Рильський).* 7. *Народна мудрість твердить грудень рік кінчає справжній зимі двері відчиняє (М. Ткаченко).* 8. *Не повертайтеся на круги своя нічого це крім болю не приносить (М. Луків).* 9. *Сумління людське виявляється схоже на вулик його теж можна розтривожити (О. Гончар).*

5. Утворіть із наведених простих речень усі можливі різновиди безсполучникових речень. Визначте змістові відношення між предикативними частинами в утворених реченнях і поясніть розділові знаки.

1. *Пройшла холодна зима. Настала тепла весна.* 2. *Дмухнув вітерець. Посипались крапельки роси.* 3. *Гай темніє. Наступає літній вечір.* 4. *Хмари пливли низько над землею. Можна було сподіватися дощу.* 5. *Більше діла. Менше слів.* 6. *Достиглі хліба шумлять повним колосом. Селяни сподіваються зібрати гарний урожай.*

6. Напишіть твір-мініатюру "Чому я мрію стати вчителем початкових класів?", використовуючи безсполучникові складні речення.

Запропонована система вправ вимагає від студентів знання норм української орфографії та пунктуації, уміння використовувати їх на письмі, бачити помилки, виправляти їх та аргументувати виправлення.

Саме життя довело, що тільки повне усвідомлення системи правил, абсолютне їх знання, доведене до автоматизму застосування веде до високого рівня грамотності як учнів шкіл, гімназій, ліцеїв, так і студентів ВНЗ. Робота над підвищенням рівня грамотності, безперечно, може бути результативною лише за умови її системності, послідовності, цілеспрямованості. Саме за цих умов і здійснюється підготовка студентів ННІ педагогіки – майбутніх кваліфікованих учителів початкової школи.

Список використаних джерел і літератури

1. Український правопис / АН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Інститут української мови. – К.: Наук. думка, 2005. – 240 с.